

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК

Серія: ЛІТОПИС УВАН ч. 4.

**Наука на еміграції
в 1945-1946 роках**

Видання Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині
Відділ Освіти і Культури. Авгсбург 1947.

УКРАЇНСЬКА
ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
1946.

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК

Серія: Літопис УВАН. Число 4.

НАУКОВІ УСТАНОВИ НА ЕМІГРАЦІЇ

В 1945-46 РОКАЗ

Березень 1947

Видання Центрального Представництва Української Еміграції
в Німеччині. Відділ Освіти і Культури.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКИ НА ЕМІГРАЦІЇ

I. Перші проекти

Українські науковці, ще не передбачаючи форм поселень нової еміграції в Німеччині, складали проекти організації науки в нових умовах. Можна відзначити принаймні три групи різних проектів, які відповідають певним науковим осередкам, що, зберігаючи традиції своїх еміграційних наукових установ, робили спробу пристосувати їх до нових обставин.

Першим хронологічно і найбільш розвиненим був проект групи учених Українського Технічно-Господарського Інституту /УТГІ/. Ще 21-22 червня 1945 року в Пляттлінгу, це бо через півтора місяці після капітуляції Німеччини, група українських учених накреслили широкий проект культурно-освітньої праці в умовах нової еміграції, в тому числі і проект організації наукового об'єднання.

Маємо на увазі три записки:

1/ Проф. Бориса Іваницького: Культурно-освітні завдання в колі загальних завдань праці сучасної української еміграції;

2/ Проф. Андрія Яковлева: Організація і завдання Українського Академічного Комітету за кордоном та

3/ Інж. Григорія Денисенка: Організаційні засади й завдання української еміграції в Німеччині під англо-американським управлінням.

Перша записка вважала належним до загальних завдань життя і праці сучасної української еміграції в Європі організацією цієї еміграції як цілості з метою, по унормуванню правного положення еміграції, забезпечити фізичне існування, національно-культурні потреби, виховання й освіту молодих генерацій та використання всіх можливостей пізнання й зближення з англійськими та американським світом. В світлі цих завдань виникла й потреба організації науки. Проект проф. Б.Іваницького ставив на перше місце створення Української Наукової Ради /Української Академії/, що мала б розробити загальний план наукової і шкільної праці, організувати і контролювати її. За основу в створенні цієї інституції клався наявний на той час склад українських професорів високих шкіл як українських, так і чужих.

Друге з черг завдання в галузі науки полягало в створенні бібліотеки наукової, технічної і мистецької літератури в обсязі на перший час проблем і характеристики англійських та американських відносин, в англійській та інших мовах. Окремо передбачалося утворення Українського Музею /чи сталої вистави/ етнографічного й мистецького змісту. Далі йшла організація праці науковців та підготовлення наукових сил, в формі чинності Українського Технічно-Господарського Інституту позасучного навчання. Нарешті, низка заходів передбачала наукове зближення українців з англо-американцями шляхом організації наукових товариств українсько-американського, українсько-англійського для студій американської та англійської науки і техніки, а також для популяризації українознавства; спеціальна секція передбачала працю в галузі канадознавства.

Уесь проект в цілому конкретно ставив усі проблеми культурного життя еміграції: фахове навчання, передшкільне ви-

ховання, пропагандивні завдання за допомогою театру, капели та спеціальних видань, преса, фахові об'єднання тощо.

Проект проф. А. Яковлева вважав за необхідне відтворити Український Академічний Комітет для народної культурно-наукової співпраці при Лізі Націй, що був заснований у Празі і припинив свою діяльність р. 1938. Членами УАК були Український Вільний Університет, Спілка професорів Укр. Господарської Академії та Укр. Технічно-Господарський Інститут, Укр. Науковий Інститут в Берліні, Музей Визвольної Боротьби та інші установи, члени яких опинилися в більшості на новій еміграції в Німеччині.

Завдання відновленого УАК" у в проекті проф. А. Яковлева накреслені так: 1. Представництво укр. науки і культури на міжнародному форумі; 2. ознайомлення чужинців зі здобутками укр. науки і культури; 3. студіювання і доповіді в питаннях загального значення, що стосується до відновлення чинності української еміграції за кордоном в науковій та культурно-освітній області; допомога українським національним комітетам та іншим еміграційним організаціям порадами у відповідних справах; 4. здобуття матеріальних фондів для здійснення завдань УАК.

Нарешті проект інж. Гр. Денисенка мав на увазі ширші завдання організації та упорядкування еміграційного життя. В точці 6 цей проект мав на увазі організацію культурно-національної праці та фізичного виховання і сприяння постанню і розвитку чинності наукових та освітніх укр. еміграційних установ... В спеціально науковій сфері малося на увазі лише перевести докладний облік наукових сил та заангажувати досвідчених осіб до розроблення спеціальних проектів по окремих ділянках наукової роботи серед української еміграції. Таким чином, проект інж. Гр. Дениченка ніяких конкретних заходів не пропонував.

Цим вичерpuється зміст перших проектів розгортання і об'єднання наукової роботи на еміграції.

В наслідок цих проектів виник Укр. Технічно-Господарський Інститут в Регенсбурзі без тенденцій ширшої консолідації наукових сил.

2. Проект Мазепино-Могилянської Академії Наук.

Проект цей висунутий був другим з черги десь в кінці 1945 року, від імені Мазепино-Могилянської Академії Наук; ставив він проблеми широко і життєво, як показує вже самий наголовок проекта, написаного у формі доповідної записки: "Сучасні проблеми української науки". Свої тези записка ця обґрунтовувала історично /розділ "Стан української науки перед вибухом війни", "Українська наука в часі другої світової війни". Завдання науки на еміграції перш за все в плані суго громадських завдань: наука "має вязати українську еміграцію з українським минулим і съогочасним; вона має ставити перед свідомістю народу низку завдань, допомагати йому їх вирішити, вона має говорити світові про Україну й українців і здобувати приятелів для нашої справи".

Українська наука може сповнити ті трудні, але почесні завдання, якщо наші учені будуть їх свідомі, якщо вже тепер розроблять пляни своєї діяльності на нових землях, якщо вже тепер почнуть діяти, якщо підуть зі своїм людом як організована група, що знає своє призначення і сповнитиме його".

Проаналізувавши розвиток української науки за останні роки, автор доповідної записки проф. д-р В. Кубайович ставить в цій галузі такі організаційні і суттєві наукові завдання: 1/ зберегти при житті обі Високі Школи, а саме Український Вільний Університет і Господарську Академію; 2/ при помочі Асоціації Українських учених у Німеччині наладнати між розорошеними українськими вченими організаційний зв'язок; 3/ плянувати, в якій формі і де має сконцентруватися в будущій український науковий світ; 4/ вести творчу наукову працю. Зокрема автор цього проекту ставить дві актуальні проблеми перед еміграційним науковим світом: перша проблема - проблема української еміграції / а. історичні і географічні характеристики стану і теренів еміграції до заокеанських країв та до країн Європи, а також б. висвітлення головних рис нашої еміграційної маси; в. вивчення правомовідносин в сусідніми націями; г. інформація чужинців з обсягу історії, географії і культури України; д. збирання матеріалів до української історії останніх років; е. студії над проблематикою українського світогляду, нарешті, ж. студії над країною і людиною нашої другої батьківщини після розселення української людності по нових країнах.

Друга проблема - навчання і студенства, уможливлення студій для української молоді.

Крім цих двох проблем внутрішньо-українського значення, записка висуває ще кілька спеціальних проблем, що мають значення для західного світу і можуть бути розв'язані в першій мірі українськими вченими.

Одна з цих спеціальних проблем - це представити Заходові на прикладі України дійсне обличчя большевизму і вказати небезпеку, яка йому грозить, а яку він ще мало розуміє.

Тут намічаються теми: голод, примусова колективізація села, репресії і життя під терором, життя на засланні і в концлагерях; життя в сколективізованому українському селі, життя українського робітника, наука в підсоветській Україні тощо, життя школи в советській дійсності, проблема молоді, церковного і релігійного життя. Опрацювання всіх цих тем можливо на матеріалі сучасної української еміграції, шляхом відповідних квестіонарів. Збирання цих матеріалів було започатковано під егідою Мазепино-Могилянської Академії Наук і позитивні наслідки цієї праці дали б можливість українській науці піти на дальнюю еміграцію з цінними матеріалами для дальнішої наукової праці.

Переходючи до організаційних форм, записка намічає два роди наукових установ: I. Академія Наук і 2/ Високі Школи. Академія Наук мислиться в формі відновлення діяльності Мазепино-Могилянської Академії Наук, а завдання її ставляться такі: зібрувати українські наукові сили, керувати науковою роботою, вести досліди з галузей українознавства, публікувати наукові твори, презентувати українську науку на зовні.

Заключна частина записки, найбільш докладно розвинена, говорить про український науковий осередок в Канаді, де центром наукового життя має стати Мазепино-Могилянська Академія Наук. Праця Академії, за запискою, буде ведена в секціях, які гуртуватимуть українських науковців цілого еміграційного світу по однотичних ділянках наукових дисциплін, переводитимуть наукові конференції й публікуватимуть праці, своїх членів. Для спеціальних проблем будуть створені окремі комісії і кабінети.

До наукової тематики записка подає детально накресле-ний конкретний план. Наводимо його тут: 1/ випрацювання наукового, але доступного для інтелектуального загалу підручника про Україну - "Україна - край і люди" - призначеного для англо-сакського світу; 2/ синтетичні підручники на академічному рівні з різних ділянок українознавства, як історії, географії, культури, економіки України тощо, в українській і англійській мовах; 3/ студії над більшовизмом, зокрема над життям в підсоветській Україні; 4/ праці над українським світоглядом; 5/ праці про українську еміграцію взагалі, зокрема про українців у Канаді. Ця остання тема висвітлюється докладно з різних боків у записці проф. В. Кубійовича. Також докладно представлено план публікацій: 1/ науковий журнал українознавства в українській і англійській мовах; 2/ постійний статистичний річник всього українського світу також в обох мовах; 3/ непріодичні наукові записи по однотичних секцій Академії і наукові праці; 4/ підручник українознавства в англійській мові; 5/ науково-популярна книга в українській і англійській мовах: "Українці в Канаді", як вислід студій над канадійськими українцями і подібні спрацювання про українців в інших країнах обсях Америк; 6/ популярні книжечки для широкого загалу про країни, в яких живимуть українські емігранти; 7/ передрук найдіннішої української гарної і наукової та політичної літератури, яка мусить заступити втрачені бібліотеки.

Проблема створення Наукової бібліотеки так само порушена в записці.

Передходячи до практичного розв'язання питання організації науки на еміграції, записка накреслює таку чергу діяння: Проект організації науки повинен бути продиктований відповідними чинниками нашої заокеанської еміграції. На випадок зasadничої згоди, два-три учених з європейської еміграції дістають запрошення до Канади і там по переведенні низки конференцій з українськими і канадськими установами закладають перші підвальні під будівллю українського всесвітнього осередку в Канаді. Вже тоді лише запрошуються до Канади відповідні наукові сили. На першому етапі Академія Наук складатиметься з двох клітин: 1/ Інституту національних дослідів з актуальною проблематикою української науки та 2/ Українсько-Канадського Інституту з проблематикою канадської української еміграції та всієї української еміграції взагалі.

В плані цього проекту проф. В. Кубійович з групою вчених розпочав відповідну працю і порушив справи організації науки перед представниками української науки в Америці.

Ш. П р о е к т У к р аї н сько І В ільної Академії Наук.

Одночасно з проектом відновлення діяльності Мазепино-Могилянської Академії Наук і незалежно від чого виник проект автсбурзької групи вчених, який - єдиний з усіх проектів - перетворився у життя, набрав ширшого розмаху і цілком конкретних форм організації науки на еміграції. В його основу покладено лем вільного об'єднання всіх живих наукових сил на Групі творчої наукової праці. Вироблене тимчасове положення давало таку широку автономію своїм групам, що не могло бути жадних умов код до утворення при бажанні нових осередків, які об'єднували б своїх членів на науково-дослідчій роботі і в'язались би з іншими групами в єдине ціле - в Українську Вільну Академію Наук. Для утворення групи з якоїсь вузької чи ширшої ділянки знання вимагалося лише, щоб групу творили не менше як три члени, що тепер науково працюють, а в минулому були б пов'язані з якоюсь українською науково-дослідчою установою /Академія Наук, Наукові Товариства, Інститути, Музей тощо/.

Українська Вільна Академія Наук мала на меті продовжити роботу українських наукових установ і в першу чергу Всеукраїнської Академії Наук та Українських Наукових Товариств - Львівського та Київського.

Ініціативна група з науковців, колишніх членів цих устроїв, по ~~закрепленій~~ нової групі президії, мала б провадити шляхом обрання даліше гуртування наукових сил навколо себе.

Необхідність певного планування праці як в межах групи, так і в межах цілої Академії висувала необхідність створення керівного апарату групи: керівний член, його заступник і вчений секретар групи, а для цілої Академії - Нарада Керівних Членів з Президентом УВАН на чолі.

При організації Української Вільної Академії Наук прийнято було до уваги всі складні і важкі обставини, в яких мала б провадитись наукова робота: розкиданість науковців по різних таборах, відсутність бібліотек і наукових матеріалів, і тому найбільша рухливість і максимальна об'єднаність всіх творчих наукових сил за фахом і різних фахів у цілому була покладена в основу організації УВАН.

Об'єднання за фахами незалежно від місцевості, це передбував даний учений, ставило проблему організації науки в ширших масштабах, бо припускало ще й організації місцеві, які принципово були б суто локального значення й об'єднували з науковців незалежно від фаху. Створення Української Вільної Академії Наук, як еміграційного наукового центру не закривало, таким чином, можливості вияву місцевої ініціативи в справі наукових об'єднань, наприклад при цих двох лініях об'єднання наукових сил підводилось б міцний ґрунт під роботу самої Академії.

За тимчасовим положенням УВАН розпорядилася шляхом скликання фахових конференцій. Прочитані на цих конференціях доклади мали друкуватися у виданнях УВАН, серіями відповідно до існуючих груп, при чій кожної групі, беручи до уваги тежнічні вруднощі, мала видаватися окремо, під певним порядковим числом, а в тих окремих публікацій згодом формувалися збірники за певними серіями.

4 червня постановою президії Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині - Українська Вільна Ака-

демія Наук була визнана за центр наукової роботи на еміграції. Відповідний уступ цієї постанови сформульований був так:

" Центром наукової роботи на еміграції стає, переймаючи традиції Києво-Могилянської Академії, Українська Вільна Академія Наук з осідком в Авгсбурзі, що мусить об'єднати всі наукові сили по всіх зонах окупації в Німеччині".

Це визнання вищого адміністраційного органа на еміграції лише формально стверджувало те, що за короткий час фактично зробила УВАН для об'єднання наукових сил на еміграції.

Перші етапи цього об'єднання вже передбачені, перед об'єднаними науковими силами на чеरзі нові етапи нового розселення й переселення за океан, які повинні пройти так само організовано з найменшими втратами для науки в найбільшим використанням за фахом всіх живих творчих наукових сил.

ЗВІТИ НАУКОВИХ УСТАНОВ І ОРГАНІЗАЦІЙ ЗА 1945-46 роки.

I. Українська Вільна Академія Наук.

16 листопада 1945 року на нараді дванадцяти українських вчених прийнято було тимчасове положення про УВАН. 5-го грудня 1945 р. закладено було першу групу перед- та ранньої історії, яка потенційно вміщала в собі зерно цілої Майбутньої Академії, бо з її складу виходили ініціатори і органи затори дальших за чéргою груп: історичної /проф. І. Дорошенко/, літературної /проф. Л. Білецький/, мистецтвознавчої /проф. В. Січинський/.

В січні 1946 р. організовано було Мовознавчу групу; в лютому - Орієнталістичну; в квітні - дві групи: Зоології та Педагогіки і Психології; в липні теж дві групи: Біологічну та Книгознавства; в листопаді - Етнографічну групу.

Разом на кінець 1946 року діяло 12 наукових груп УВАН, які об'єднували 86 дійсних членів УВАН. По деяких групах, як от Група Передісторії, історії, літератури, мистецтвознавства - об'єднано було дійсно всіх без винятку науковців цих фахів, що були на еміграції, незалежно від місця їх осідку.

За 1945-1946 рік відбулося 24 конференції: в грудні - 1, в січні - 3, в лютому - 1, в березні - 2, в квітні - 4, в травні - 2, в червні - 1, в липні - 3, у вересні - 3, у листопаді - 4.

За фахами: групи Передісторії - 3, Історії - 2, Літератури - 3, Мовознавства - 4, Орієнталістична - 2, Педагогіки та Психології - 1, Етнографії - 1, Зоології - 3, Біологічна - 2, Математично-Фізична - 1.

На всіх конференціях була зачитано 127 доповідей. По групах вони розкладаються так: Група Передісторії - 36, Історії - 18, Літератури - 7, Мовознавства - 23, Мистецтвознавства - 17, Орієнталістична - 5, Зоології - 1, Біологічна - 1.

На Шевченківській Конференції 1946 р. зачитано було 17 доповідей. На зібраниях Авгсбурзького об'єднання дійсних

членів - 2 доповіді.

Видано 10 бюллетеней, 2 числа Літописа УВАН, Праці Шевченківської конференції 1946 р. під загальною назвою "Шевченко та його доба" - 5 праць: В.Петрова, Д.Чижевського, Л.Рудницького, В.Лева і С.Жука. В серії Українська Історія видано доповідь Б.Крупницького на I Конференції Історичної групи.

При Українській Вільній Академії Наук організовано центральну наукову бібліотеку, яка на I-е січня 1947 р. нараховувала 480 книжок і 300 журналів.

При Українській Вільній Академії Наук існує Товариство по охороні українських пам'яток на чужині з метою реєстрації пам'яток, в тому числі українських могил і збирання документальних, друкованих, фотографічних, меморіальних та річевих українських пам'яток, для чого організований музей, в якому кількість матеріалів на I січня 1947 року досягала понад 14.000 одиниць.

Президентом УВАН є проф. Дмитро Дорбішонко.

2. Наукове Товариство в Мюнхені.

За ініціативою проф. В.Щербаківського в кінці 1945 і на початку 1946 року розпочало було організаційні наради представників високих шкіл і окремих спеціально запрощених наукових робітників. На тих нарадах розроблено і затвердено було статут Т-ва та накреслені основні напрямні майбутньої роботи. За статутом товариство складається в секцій, частина з яких мала б свій осідок в Мюнхені, а частина в Регенсбурзі. В 1946 році було організовано 6 секцій: в Мюнхені - Гуманітарну, методичну, природничу, в Регенсбурзі - агрономічну, технічну і права та суспільних наук. Фактично переводилася праця лише в гуманітарній секції. Природнича мала три засідання; Методична, крім організаційних зборів та нарислення пляну праці, не відбула ні одного наукового засідання.

Гуманітарна секція відбувалася регулярно - щовітірка за сідання з науковими доповідями на теми з історії, літератури, світоглядові тощо.

З кінця 1946 року започатковано було нові форми праці Наукового Т-ва, яке разом з Академічним Сенаторством ім. Митрополита А.Шептицького організувало що-п'ятниці так звані "Академічні вечори" з науковими доповідями з циклів філософічно-світоглядового, історично-суспільного та літературно-мистецького.

Головою Наукового Т-ва в Мюнхені є проф. д-р Вадим Щербаківський. Предсідником Академічних Вечорів проф. д-р Іван Мірчук.

3. Науковий Сектор Українського Технічно-Господарського Інституту.

Про перші заходи УТГІ ще р. 1945 в справі організації науки див. у вступній статті. В 1946 р. організаційна ініціатива УТГІ виявилася в організації разом з Українським Вільним Університетом Українського Наукового Товариства в Мюнхені.

Коли навколо УТГІ в Регенсбурзі створився більший професорський осередок, наукова чинність УТГІ виявилася в низ-

ці доповідей. Ще в серпні і вересні 1945 року прочитано було 7 наукових доповідей з галузі народного господарства, суспільствознавства, біології, медицини.

Пізніше відбувалися Наукові Конференції УТГІ. У травні 1946 р. було зачитано 14 доповідей: на пленарному засіданні - 8, на економічній секції - 3, на ветеринарно-зоотехнічній - 8, на фізично-математичній - 5.

Нарешті, 3 листопада 1946 року створено Науковий Сектор УТГІ. За листопад і грудень 1946 р. зачитано було 5 наукових доповідей. Крім того, підготовлено матеріали до "Наукових Записок УТГІ" - сім наукових статей та інший матеріал. Головою Наукового Сектору УТГІ є проф. Борис Іваницький.

4. Український Вільний Університет.

Крім організаційної праці над створенням Наукового Товариства в Мюнхені, УВУ підготовив матеріали до чергових томів "Наукового Збірника УВУ".

Редактором першого наукового збірника УВУ є проф. д-р Я. Рудницький.

5. Український Католицький Академічний Сен'орат ім. Митрополита Андрія Шептицького.

З кінця 1946 року брало участь разом з Науковим Товариством в організації Академічних Вечорів у Мюнхені. Крім того, заходами Апостольського Візитатора і Адміністратора о. Н. Войковського організовано Археографічну комісію для збирання й видавання пам'яток нашої історії та засновано Архів Апостольської Візитатури й Адміністратури з метою зберегти для майбутності історичні джерела.

6. Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ.

Заснована в Мюнхені з благословення Св. Синоду УАПЦ 24 серпня 1946 року і розпочала діяльність 18 листопада того ж року. Крім лекційно-авдиторної праці, Академія веде наукову роботу: професори Академії опрацьовують ряд томів в діллянки науково-богословської та церковно-історичної. Порівдично відбуваються наукові засідання Богословського факультету в науковими доповідями. За 1946 рік зачитано було 6 доповідей.

Академія видав два органи: 1/ Бюлетень Богословсько-Педагогічної Академії і 2/ Збірник науково-богословських та церковно-історичних праць. Окремо видано працю проф. П. Ковалева: Раннє християнство на Україні в свідченням пам'яток Х-ХIV століть.

Ректором Академії є проф. П. Ковалів.

7. Греко-католицька Духовна Семінарія.

Наукова діяльність полягало головним чином у перевиданні викладів кол. професорів греко-католицької Богословської Академії у Львові. Видано друкованим способом 2 книги і гектографічним - 3.

Ректором Семінарії є о. д-р Василь Лаба.

8. Український Суходоловий Інститут.

Васнований ще у Варшаві, переніс свою роботу на еміграцію.

За 1945-1946 роки видав дві книги Всеукраїнського Збірника та 9 різних видань і відбитків.

9. Український Морський Інститут.

Видав 4 книги "Чорноморського збірника" та 15 різних видань і відбитків.

10. Український Океанічний Інститут.

Видав 2 книги "Океанічного Збірника" та 6 різних видань і відбитків.

Генеральним секретарем трьох останніх установ /під ч.ч. 8-10/ є інженер-економіст Лев Биковський.

З нагоди 6-ої річниці діяльності всіх трьох Інститутів видано брошурку "Шостиліття діяльности Українських Суходолового, Морського та Океанічного Інститутів".

11. Науково-дослідний Інститут Української Мартирології при Лізі Українських Політв'язнів /НДІУМ/

З серпня 1946 року розпочав свою діяльність НДІУМ. 10 серпня було затверджено Статут і плян діяльности. Завданням НДІУМ є: вбирати, переворювати, науково-досліджувати та видавати систематичні збірники про жертви українського народу, які він приніс під час визвольної боротьби від найдавніших часів за свої державно-політичні ідеали.

Відомостей про наукові засідання і видання нема.

Директором Інституту є проф. д-р Олександер Оглоблин.

12. Науково-дослідча катедра Мовознавства.

Видано 4 окремих брошури з перекладними та оригінальними статтями.

13. Група членів Українського Історично-Філологічного Т-ва у Празі.

Весною 1945 року вже на новій еміграції група з II дійсних членів Українського Історично-Філологічного Т-ва у Празі продовжувала перервану військовими подіями наукову роботу. Група відбула 27 засідань, на яких зачитано було доповіді з історії, літературознавства і мовознавства.

14. Авгсбурзьке об'єднання дійсних членів УВАН /Громада Науковців/.

В 1945 році Громада Науковців у Авгсбурзі відбувалася щосуботи наукові збори з доповідями своїх членів. Всього зачитано було 5 доповідей. Головою Громади є проф. д-р Левко Чикаленко.